

*Doctoral Research
Докторански изследвания*

ДИАГНОСТИЧЕН ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА ИЗМЕРВАНЕ ФОНОЛОГИЧНАТА И ФОНЕТИЧНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ КАТО „КЛЮЧ“ ЗА „ВЛИЗАНЕ“ В БЪЛГАРСКАТА ПИСМЕНОСТ НА ВХОДА В ПЪРВИ КЛАС – УЧЕНИЦИ РОМИ

Анета Джингарова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Често срещан проблем, стоящ пред учителя при огромяването на ученици роми, е неустойчивото и незадоволително развитие на уменията за устно общуване на официалния български език като втори език. Сериозна бариера е явлението „езикова интерференция“, което, на свой ред, препятства формирането на фонологичната и фонемната компетентност, които гарантират успешно „влизване“ в българската писменост. Като се има предвид това, в настоящата статия се обосновава теоретично разглежданата проблематика. На този фон се представя апробиран диагностичен инструментариум за измерване формираността на фонологичната и фонемната компетентност като „ключ“ за „влизване“ в четенето на официалния български език като втори език – вход в първи клас, ученици роми.

Ключови думи: диагностичен инструментариум; фонологични и фонематични компетенции; българска писменост; ромски първокласници

Езиковата грамотност, свързана с четене и писане на родния език или на езика, официален за дадена страна, е първа и най-важна грамотност. Тя създава основа за „влизване“ във всяка друга грамотност – математическа, дигитална и т.н. Приема се като „ключ“ за многостранно изграждане на личността на малкия ученик, за неговия личен и социален просперитет.

Езиковата грамотност се развива през целия живот. Системното ѝ и целенасочено формиране започва в началното училище, от първи клас. Овладяването на четенето и писането е труден и нелек процес за всички деца, като още по-големи са затрудненията, срещани от първокласниците, за които официалният български език е втори език, в частност учениците роми. Сериозна бариера на входа в училище, въпреки задължителния характер на предучилищната

подготовка, са неудовлетворително развитите умения за устно общуване на български език, които са необходима основа за „влизване“ в писмеността. Особени затруднения създава явлението „езикова интерференция“ – системата на първия (ромски) език оказва влияние върху системата на втория (български) език, в резултат на което се създават ненормативни форми и фрази на втория (български) език, повлияни от системата на първия (ромски) език.

М. Георгиева разглежда интерференцията на три нива – фонетично, морфологично и синтактично (Georgieva, 2004: 17 – 23). Особено препятствие по пътя на езиковата грамотност са фонетичните интерферентни грешки (Mandeva, 2018: 117). А именно: широко артикулиране на тесния български вокал [ъ], неправилно омокотяване на звуковете [к], [л], [н] в краесловие, елизия или замяна на звук [х] с друг съгласен звук, метатеза на звук [ц] със звук [с] и др.

Посочените грешки създават затруднения при формирането на фонологичната и фонемната компетентност, без които е невъзможно овладяването на четенето и писането. „Термините „фонология“ и „фонологичен“ се отнасят до звуковата структура на думата – касаят перцепцията, репрезентацията и продукцията на говорните звукове. Фонологичните аспекти на езика включват както негови прозодични характеристики – темп, ударение, интонация, така и лингвистичните му единици – думи, срички и фонemi. Фонемната компетентност се свързва със съзнанието, че всяка произнесена дума може да бъде представена като последователност от фонemi. Тъй като фонемите се представят графично чрез буквите, фонемната компетентност е ключ към разбирането на алфаветичния принцип в съответната система от писмени знаци. Фонологичната компетентност е свързана със структурата на езика – думи, състоящи се от срички, чиито съставни единици са фонемите. Фонемната компетентност се развива на базата на фонологичната компетентност“ (Mandeva, 2018: 132).

Синтезирано изложените постановки градят теоретичната аргументация на представения по-долу диагностичен инструментариум.

Образователен минимум: формираност на фонологична и фонемна компетентност като основа за успешно „влизване“ в четенето на български език като втори език.

Диагностичният инструментариум включва:

- критерии, показатели и индикатори;
- дидактически тест.

Критери, показатели и индикатори

Критериите съответстват на образователния минимум. Към всеки от тях има показатели и индикатори, които заедно носят смисъл.

Критерий 1: формираност на фонологична компетентност.

Показател 1: формираност на фонологична компетентност във връзка с артикулирането на гласни звукове.

Индикатор 1: правилно артикулиране на тесния български вокал [ъ].

Показател 2: формираност на фонологична компетентност във връзка с артикулирането на съгласни звукове.

Индикатор 1: правилно артикулиране на звуковете [к], [л], [н] в краесловие.

Индикатор 2: правилно артикулиране на звук [х].

Индикатор 3: правилно артикулиране на звук [ц].

Критерий 2: формираност на фонемна компетентност.

Показател 1: формираност на фонемна компетентност във връзка с гласни звукове и техните букви.

Индикатор 1: правилно артикулиране на тесния български вокал [ъ] и свързване със съответната печатна буква (главна и малка).

Показател 2: формираност на фонемна компетентност във връзка със съгласни звукове и техните букви.

Индикатор 1: правилно артикулиране на звуковете [к], [л], [н] в краесловие и свързване със съответните печатни букви (главна и малка).

Индикатор 2: правилно артикулиране на звук [х] и свързване със съответната печатна буква (главна и малка).

Индикатор 3: правилно артикулиране на звук [ц] и свързване със съответната печатна буква (главна и малка).

Дидактическият тест е диагностичен, за постижения, критериален. Изграден е от два субтеста. Тестовите задачи са осемнадесет. Те са открити, със свободен разширен отговор.

Субтест 1

Предназначен е да измерва формираност на фонологична компетентност – критерий 1: формираност на фонологична компетентност.

Съдържа единадесет тестови задачи. Чрез тях се измерват постиженията на децата по показатели 1 и 2 (критерий 1).

Задачи 1u 2

Съответстват на показател 1 (критерий 1): формираност на фонологична компетентност във връзка с артикулирането на гласните звукове.

Инструкция

Какво е изобразено на картините? Изговори думите. На кое място чуваш звук [ъ]: в началото, по средата или в края на думата? Изговори звук: [ъ].

Описание на стимула

Тестовите задачи са с разширен свободен отговор, с посочената по-горе инструкция.

Описание на отговора

Изговор на думи, съдържащи [ъ] и на звук [ъ].

Оценка на отговора

Отговорът се оценява чрез биполярна числова скала – 1/0. Отбелязва се 1, ако няма дистрактор или има един дистрактор. В останалите случаи се записва 0.

Задачи 2, 3, 4, 5

Съответстват на показател 2 (критерий 2): формираност на фонологична компетентност във връзка с артикулирането на съгласни звукове.

Инструкция

Какво е изобразено на картините? Изговори думите. На кое място чуваш звук [к], [л], [н], [х], [ц] – в началото, по средата или в края на думата? Изговори: [к], [л], [н], [х], [ц].

Описание на стимула

Тестовите задачи са с разширен свободен отговор, с посочената по-горе инструкция.

Описание на отговорите

Изговор на думи, съдържащи звуковете [к], [л], [н] в краесловие, звук [х], звук [ц], и на звуковете [к], [л], [н], [х], [ц].

Оценка на отговорите

Отговорите се оценяват чрез биполярна числова скала – 1/0. Отбелязва се 1, ако няма дистрактори или има до три дистрактора. В останалите случаи се записва 0.

Субтест II

Предназначен е да измерва формираност на фонемна компетентност – критерий 2: формираност на фонемна компетентност.

Съдържа пет тестови задачи. Чрез тях се измерват постиженията на децата по показатели 1 и 2 (критерий 2), а именно: 1. формираност на фонемна компетентност във връзка с гласни звукове и техните букви; 2. формираност на фонемна компетентност във връзка със съгласни звукове и техните букви.

Задача 1

Съответства на показател 1 (критерий 2): формираност на фонемна компетентност във връзка с гласни звукове и техните букви.

Инструкция

Дума по картина назови. Изговори звук: [ъ]. Печатната му буква – главна и малка, намери.

Описание на стимула

Тестовата задача е с разширен свободен отговор, с посочената по-горе инструкция.

Описание на отговора

Изговор на дума, съдържаща [ъ], на звук [ъ] и съотнасяне на печатни букви.

Оценка на отговора

Оценява се чрез биполярна числова скала – 1/0. Отбелязва се 1, ако няма дистрактори. В останалите случаи се записва 0.

Задачи 2, 3, 4, 5

Съответстват на показател 2 (критерий 2): формираност на фонемна компетентност във връзка със съгласни звукове и техните букви.

Инструкция

Дума по картина назови. Изговори звук: [к], [л], [н], [х], [ц]. Печатната му буква – главна и малка, намери.

Описание на стимула

Тестовата задача е с разширен свободен отговор, с посочената по-горе инструкция.

Описание на отговора

Изговор на думи, съдържащи [к], [л], [н] в краесловие, [х], [ц], на звук [к], [л], [н], [х], [ц] и съотнасяне на печатни букви – главни и малки.

Оценка на отговора

Оценява се чрез биполярна числова скала – 1/0. Отбелязва се 1, ако няма дистрактори. В останалите случаи се записва 0.

Провеждане на диагностичното изследване

Върху субтестовите се работи обособено, в два поредни дни.

Провежда се индивидуално с всеки ученик.

Определеното време за решаване на субтест I е 20 минути, на субтест II – 15 минути.

Прилага се *методът на експертните оценки*. Ползва се група експерти – начални учители, предварително запознати с методиката на диагностичното изследване. Резултатите от съгласуваните мнения на двама проверяващи се записват в индивидуална карта на всеки ученик. При разлика в оценките (1/0) по определена тестова задача се ползва становището на трети експерт (арбитър).

Следва систематизиране на данните в общ протокол, количествена и качествена обработка. Резултатите се представят чрез таблици и графики. Дос- тига се до обосновани изводи.

ЛИТЕРАТУРА

Георгиева, М. (2004). *Обучението по български език в условия на билингвизъм*. Шумен: Епископ Константин Преславски.

Мандева, М. (2018). *Съвременни проблеми на обучението по български език и литература – I – IV клас*. Пловдив: Астарта.

REFERENCES

Georgieva, M. (2004). *Obuchenieto po balgarski ezik v usloviya na bilingvizam*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.

Mandeva, M. (2018). *Savremenni problemi na obuchenieto po balgarski ezik i literatura – I – IV klas*. Plovdiv: Astarta.

DIAGNOSTIC INSTRUMENTARIUM FOR PHONOLOGICAL AND PHONETIC COMPETENCY MEASUREMENT AS A “KEY” FOR “ENTERING” INTO BULGARIAN WRITING AT THE BEGINNING OF FIRST GRADE – ROMA STUDENTS

Abstract. A common problem that teacher faces in educating Roma students is the unsustainable and unsatisfactory development of oral communication skills in the official Bulgarian language as a second language of this group of students. A serious barrier is the phenomenon of “linguistic interference”, which, in turn, impedes the formation of phonological and phonemic competence, which guarantee a successful “entry” into Bulgarian writing. With this in mind, the article justifies the theoretically discussed issue. On this background, an approved diagnostic toolkit is presented for measuring the phonological and phonemic competences as a “key” for “entering” into reading the official Bulgarian language as a second language – entry into first grade, Roma students.

Keywords: diagnostic instrumentarium; phonological and phonemic competencies; Bulgarian writing; Roma first graders

✉ **Ms. Aneta Dzingarova, PhD Student**

Faculty of Education

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Veliko Tarnovo, Bulgaria

E-mail: anidjingarova@abv.bg